

Kihlakunta

Eräillä tahoilla näyttää vielä olevan yleisenä käsityksenä, että virolais-karjalainen vanha alueennimitys *kihelkond* — *kihlakunta* on muodostettu muinaisruotsin *gislalagh* -nimityksen pohjalta. Asia on kuitenkin niin omittuisesti, että mruots. *gislalagh* on päinvastoin muodostettu karjalaisen kihlakunnan perusteella tarkoittamaan nimenomaan karjalaista kihlakuntaa eli veropitäjää, kuten viimeksi J. J. Mikkola on osoittanut.¹ Sana *gislalagh* näet tavataan vain kahdessa lähes samanaikaisessa kirjallisessa lähteessä, nimittäin ensiksikin Pähkinäsaaren rauhankirjan ruotsin- ja latinankielisissä laitoksissa vuodelta 1323, ja siellä tarkoittamassa nimenomaan Savo- eli Savilahden (so. Suur-Savon), Jääsken ja Äyräpään »karjalaisia kihlakuntia» (ruots. »try giszla lagh Sauolax, Jæskis, Æg(r)epæ, Karelsk gitzla lagh»; lat. »tria gislalagh: Sawolax, Jæskis et Ægropæ, Carelsk gislalagh») ja toiseksi pari vuotta aikaisemmin laaditun Eerikin-kronikan Karjalan valtausta esittävässä säkeissä: »Han twingade Karela swa vm side, ok alt thet ther vder laa, met fiorton gislaslagh, stoar ok sma».²

Muissa tapauksissa »gissla» -sanaa ei tavata alueennimityksen tms:n yhteydessä, vaikka sana on varsin tavallinen vanhoissa keski- ja länsieurooppalaisissa kielenmuistomerkeissä ja elää edelleenkin useimmissa germaanisissa kielissä (saks. *Geisel*, ruots. *gislan*, tansk. *gissel*, norj. *gisl jne.*); kaikkialla sen merkitys on vain 'panttivanki'.

Kuitenkin itämerensuomalainen *kihla* ja muinaisgerm. *gisla* kuuluvat yhteen. Kielentutkijat ovat kauan olleet yksimielisiä siitä, että *kihla* meikäläisellä taholla on vanha germaaninen lainasana. Tämän yhteen-

¹ Hämärän ja sarastuksen ajoilta, s. 21. Porvoo—Hki 1939; ks. myös Jalmari Jaakkola, Suomen muinaiset valtarajat vuoteen 1323. Hist. tutk. VII, s. 198 (s.a.); sama, Suomen varhaishistoria, s. 319. Porvoo—Hki 1935. Tämän ajatuksen on jo akateemikko Ernst Kunik todistellen esittänyt kirjeessään 1880-luvulla Bielensteinille (A. Bielenstein, Die Grenzen des lettischen Volksstammes, s. 274).

² FMU I, ss. 77, 122, 124.

kuuluvuuden tunsivat ja ymmärsivät myös ne taitavat kynämiehet, jotka v:n 1321 tienoilla sepittivät Eerikinkronikan ja laativat 1323 Pähkinäsaaren rauhankirjan.

Miten 'panttivankia' merkinnyt *kihla* -sana on itämerensuomalaisella taholla varhain joutunut hallinnollisen alueennimityksen yhteyteen, on ensi ajattelemalta nykyisin vaikeahko käsittää. Kehityskulku on asiaa lähempää tarkasteltaessa kuitenkin selvä. Samalla se mielenkiintoisella tavalla valaisee itämerensuomalaisten ja germaanien vanhempia suhteita.

Suomen kihlakunta on nykyisin lääniä lähinnä pienempi hallintoalue, tuomarin toimialue, joka jakaantuu kärjäkuntiin, sekä henkikirjoittajan virkapiiri; vuoteen 1944 kihlakunta oli myös kruununvoudin virkapiiri, jonka ala-alueet, nimismiespiirit, edelleen muodostavat pienemmät hallinnolliset alueemme; Virossa *kihlkond*, *kihelkond* tarkoittaa yksinomaan kirkkopitäjää eli seurakuntaa.

Miten Virossa päästiin jo pakanuuden ajoilta tunnetusta kihlakunnasta — Lätin Henrikillä *kilekonde*, *kiügunda* ym. — kirkkopitäjän merkitykseen, sen on jo von Bunge esittänyt selvällä ja yksinkertaisella tavalla: Kristinuskon tullessa rakennettiin jokaiseen vanhaan virolaiseen kihlakuntaan kirkko, jolloin kirkkokunta tietenkin tuli vastaamaan kihlakunnan aluetta ja peri sen nimen.¹ Samoin Etelä-Karjalassa vanhimmat kirkkopitäjät ja kihlakunnat vastaavat toisiaan, millä perusteella Voionmaa selittää sen keskiaikaisen yhteiskunnallisen ilmiön, että vanhat kirkkopitäjät olivat usein samalla myös oikeusalueita ja verotuspiirejä. Hänen mielestään kihlakunnat ovat olleet laitoksia, joiden piirissä julkinen yhteiskunnallinen toiminta on pakanuuden ajalla pääasiallisesti tapahtunut. Alueellisia karjalaisia kihlakuntia hän pitää suhteellisen vanhoina, mutta kuitenkin nuorempana kerrostumana. Vanhemmat kihlakunnat ovat mahdollisesti kuuluneet »puhtaiden sukulaitosten» aikakauteen.² Näin kirjoittaessaan Voionmaalla on väikkynyt mielessä Yrjö-Koskisen aikanaan antama selitys kihlakunta-nimestä: Nimi on muisto ajoista, jolloin suvuittain koottiin toiselle suvulle suoritettava morsiamen lunastus (kihlat), joten kihlakunta merkitsi sellaista lunastusta maksavaa sukua ja myöhemmin laajemmassakin merkityksessä se oli sukulaisuuden pohjalle perustuva.³

Oikeuspiirinä kihlakunta on suhteellisen myöhäistä perua. Aikaisem-

¹ Fr. G. von Bunge, Das Herzogthum Estland unter den Königen von Dänemark, ss. 86—87, 112. Gotha 1877.

² Väinö Voionmaa, Suomen karjalaisen heimon historia, ss. 56—57. Hki 1915.

³ Y. S. Yrjö-Koskinen, Suomalaisten heimojen yhteiskuntajärjestyksestä pakanuuden loppuaikoina, s. 125. Jyväskylä 1890.

min Suomessa *pitäjä* muodosti oikeuspiirin. Pidettiin pitäjänkokouksia ja -käräjiä. Toimimiehenä niillä oli talonpoikien valitsema paikallinen *pitäjäntuomari*, jollaisia 1300-luvulta tunnetaan moniaita nimeltäkin. Mutta Eerik Pommerilaisen suurten uudistuspyrintöjen yhteydessä maamme 1400-luvun alussa jaettiin oikeudenhoitoa varten ruotsalaismallisiin »häradeihin», joihin hallitus nimitti tuomarit. Näiden oikeuspiirien suomalaiseksi nimeksi vakiintui kihlakunta syystä, johon pian palaamme. Uudet kruunun virkamiehet, kihlakunnantuomarit, alkoivat nyt pitää kihlakunnankäräjiä.¹

Nyt herää mielenkiintoinen kysymys, onko Länsi-Suomessa ennen keskiajan loppupuolta käytetty minkäänlaista kihlakuntajakoa. Mitään sellaiseen suorastaan viittaavaa ei liene osoitettavissa. Jo 1911 Väinö Voionmaa on huomauttanut läntisen kihlakuntalaitoksen suhteellisesta nuoruudesta,² eivätkä hänen vähän myöhemmin esittämänsä maininnat »kihlakunnan silloista» muuta tätä käsitystä, koska sekä yleisten teiden että siltojen valvonta nimenomaan kuului kihlakunnan tuomarin tehtäviin.³ Samalta pohjalta selittyy myös Kustavista tunnettu suurehkon yhteisen kirkko- ja matkaveneen nimitys *kihlakunta*.⁴ Kihlakunnan tuomarin oli keskiajan lopulla voutien ohella huollettava teiden ja siltojen lisäksi todennäköisesti myös valtakunnalliset »pitkän matkan kyydit». ⁵ Ilmeisesti Kustavin »kihlakunta» on kuulunut Turun — Tukholman välisen matkareitin vakinaisiin kyytiveneisiin. Kun kihlakunnan tuomarille saattoi kuulua myös alueita pitäjän yhteismailla,⁶ niin paikannimi *Kihlakunnankallio* Humppilassa Punkalaitumen rajalla (Murron kylässä)⁷ voisi olla muistoa tästä, ellei kyseessä ole vain tavallinen nykyisten kihlakuntien rajapaikka. — Lainsuomennosten *kihlakunta* näyttää myös yleensä vastaavan alkutekstin *häräd* -sanaa. Tässä suhteessa vähän sanovia ovat

¹ Aulis Oja, Varsinais-Suomen hallintopitäjäjoen iästä. Hist. Aikakausk. 1936, ss. 53, 59—61; sama, Kirkkopitäjä ja hallintopitäjä. Historian aitta IX, ss. 71—72.

² Suomen vanhin maakunta- ja pitäjälaitos. Suomal. Tiedeakat., esitelmät ja pöytäkirjat 1911. I. s. 45. Jaakkolan arvelu, että meikalaiset talonpojat olisivat kauppasäännöksissään ja »kauppaoikeudellisessä kielenkäytössään voineet muuntaa *hundarin* 'sata' -merkitystä tavoitellessaan varhemman länsisuomalaisen »kihlakunnan» »satakunnaksi», on vain pelkkä olettamus ilman minkäänlaisia todisteita (Suomen varhaishistoria, s. 319).

³ Väinö Voionmaa, Suomalaisia keskiajan tutkimuksia, ss. 217, 219, 238—239. Porvoo 1912.

⁴ U. T. Sirelius, Suomen kansanomaista kulttuuria I, ss. 430 ja 433. Hki 1919.

⁵ Voionmaa, Suom. keskiajan tutk. s. 238—.

⁶ Edell. s. 239.

⁷ Maist. Niilo Valosen yst. tiedonanto.

myös vanhojen runojen säkeet. Niissä yleensä »kihlakunta» tavataan »pitäjän» »maakunnan» ja »vallan» rinnalla.¹ Kerran kuitenkin arkais-tisissa säkeissä² »maa» ja »kihlakunnat» esiintyvät rinnan saman alueen niminä, joten niistä voisi tapailla Virosta tuttua järjestelmää, josta myöhemmin tulee puhe. — Ilmeistä näyttää olevan, että vanhalla suomalais-hämäläisellä alueella *pitäjä* on vastannut karjalais-virolaista kihlakuntaa.

Jos nyt siirrymme niihin kaukaisiin aikoihin, jolloin panttivankia merkitsevä *kihla* on voinut lainautua itämerensuomeen, niin huomaamme, että panttivangeilla on aikoinaan ollut varsin huomattava yhteiskunnallinen merkitys. Voidaan puhua erityisestä panttivanki-instituutiosta.

Ansgariuksen elämäkerrassa, jonka Pohjoismaiden toinen arkkipiispa Rimbart († 888) laati, kerrotaan, että tanskalaiset v. 853 yrittivät valloittaa Kuurinmaan mutta retki päättyi tappioon. Kuitenkin jo noin 854 onnistui Ruotsin kuninkaan Olavin uudelleen alistaa Kuurinmaa valtaansa. Kuurilaiset lupasivat maksaa pakkoveron sekä lupasivat vastedeskin suorittaa saman veron, jota olivat aikaisemmin suorittaneet, ja kuuliaisina alistua ruotsalaisten vallanalaisuuteen. Lupauksensa vakuudeksi he antoivat valloittajille 30 p a n t t i v a n k i a.³ Myös itämerensuomalaisia kuului tuohon aikaan svealaiskuninkaiden vallanalaisuuteen, kuten myöhemmin kirjoitettu Snorre Sturlassonin Heimskringla kertoo: »Upsalan kuningas Eirék Emundinpoika († 882) teki joka kesä ledung-laivastollaan sotaretkiä ja alisti valtaansa Suomen, Karjalan, Viron ja Kuurinmaan sekä laajoja alueita Itämaasta, mistä vieläkin hänen rakennuttamansa maalinnat ja suuret varustukset kertovat». Lähes 350 vuotta myöhemmin eli v. 1200 vaati piispa Albert voittamiltaan Väinäjoen liiviläisiltä samaten 30 panttivankia juuri solmitun rauhansopimuksen vakuudeksi, mikä ei suinkaan ole ainoa Lätin Henrikin maininta panttivankien ottamisesta. Juuri näiden esimerkkien perusteella on Paul Johansen eräässä äsken ilmestyneessä arvokkaassa tutkielmassaan⁴ esit-

¹ Esim. VR III, 646 (Narvusi), 3616 (Narvusi), 4275: 66 (Siperia); IX 3, 627 (Jokioinen); IX 4, 16 (Pihtipudas); X, 2829: 14 (Teisko) ja XIII 3, 9976 (Jaakkima).

² Ukko kultanen kuningas,

Maan kesken mainittava

Kihlakunnin kiitettävä. VR IX 4, 17 (Pihtipudas).

³ Vita Ansgarii auctore Rimbarto, cap. 30, ed. G. Waitz, s. 60— Hannover 1844; ks. myös Rimbart, Ansgars levnad, översatt av G. Rudberg, s. 123. Uppsala 1930.

⁴ Paul Johansen, Der altnordische Name Ösels als verfassungsgesichtliches Problem. Festschrift Karl Haff zum siebzigsten Geburtstag dargebracht, s. 109. Innsbruck 1950. — Muita esimerkkejä 1200-luvulta panttivankien ottamisesta ks. Jüri Uluots, Die Verträge der Esten mit den Fremden im XIII. Jahrhundert, ss. 29—30. Tartu 1937.

tänyt kysymyksen, onko panttivankien säännönmukaisen asettamisen takana ollut tietty organisaatio, jonka vallassa oli panttivankien antaminen ja joka nimensä mukaisesti oli sama kuin kihlakunta. Lisätodisteena »panttivankihallinnosta» Johansen esittää Saarenmaalta jo keskiajalta (1290) lähtien tunnetun veron: *giesele*, *Gieselgeld*, jonka vanhat saarenmaalaiset vielä 1800-luvun alussa tunsivat nimellä *killiraha*, *kihli-
raha*.

Millaista panttivankihallinto on saattanut muinaisaikoina olla?

Voimme hyvin kuvitella, miten germaanipäällikkö valtasi tietyn alueen, ryösti minkä ryösti, mutta ei ryhtynyt kaikkea hävittämään, vaan tahtoi nauttia voitostaan kauemmin ja teki rauhan. Alistettu maa lupasi maksaa tietyt verot. Mutta valloittajalta tuskin liikenä väkeä miehittäjäksi ja veron kantajaksi. Sen sijaan hän otti johtomiehiä sekä parhaiden perheiden poikia ja tyttäriä mukaansa panttivangeiksi. Ellei sovittua veroa maksettu, vangit tapettiin, ja samoin rauhottomuuksien sattuessa heidät surmattiin. Alistetun alueen johtomiehet tekivät tietenkin parhaansa, jotta heidän ystävänsä tai perillisensä olisivat pysyneet hengissä siksi, kunnes nämä voitiin vaihtaa toisiin. — Toisaalta sama instituutio oli myös välttämätön sisäistä tietä tapahtuvan päällikön vallan kehityksessä ja samalla tietyn alueen — sanokaamme virolaisen »maan» — muodostumisessa alueelliseksi kokonaisuudeksi, mistä myöhemmin tulee puhe.

Tämän tapaiset johtopäätökset eivät ole kuvittelua, sillä useista Tacituksen, Caesarin, Suetoniuksen ym. maininnoista käy kyllin hyvin ilmi tämän järjestelmän vakiintuneisuus germaaniensa parissa. Olivatpa ylhäisten perheiden tyttäretkin noina aikoina haluttuja valtiollisten sopimusten pantteja.¹

Roomalaiset myös käyttivät muiden antiikin kansojen tavoin yleisesti valtiollisia panttivankeja, joita varten heillä oli erityinen nimitys *obses*, verbistä *obsidere* 'pitää saarroksissa'. Vallattu kuningaskunta tms. liitettiin Roomaan sopimuksella, jonka pitävyys taattiin ylhäisiin panttivangein. Esimerkkinä mainittakoon v. 189 eKr. tehty roomalaisten ja aitolien välinen sopimus, jonka panttivankina Roomassa oleskeleva Polybios on ottanut maailmanhistoriaansa (XX cap. 32. 10): »Aitolien on luovutettava (roomalaiselle) sotapäällikölle 40 panttivankia, ei 12 vuotta nuorempia eikä 40 vuotta vanhempia, kuudeksi vuodeksi. Roomalaiset määräävät panttivangit, paitsi strategia, ratsuväen johtajaa ja valtionkirjuria, jotka jo ovat panttivankeina Roomassa. Panttivangit on luovutettava Roo-

¹ Esim. Tacitus, *Germania* cap. 8 ja 20; Suetonius, *Octavianus* cap. 21.

massa. Panttivangin kuoltua on hänen sijaansa asetettava toinen.» Panttivanki ei suinkaan ollut sama kuin tavallinen vanki (*captivus*) tai orja (*servus*) tai edes henkilökohtainen panttivanki (*vas*), vaan esim. koskemattomuuteen nähden hänellä oli samat oikeudet kuin Rooman kansalaisella. Panttivankien valintaan roomalaiset kiinnittivät suurta huomiota, samoin heidän kohteluunsa ja kasvatukseensa: Heidän piti olla eteviä ja ylhäissukuisia, heidät opetettiin tuntemaan Rooman imperiumin suuruus ja voittamattomuus sekä samalla roomalaiset tavat ja laitokset, joita he myöhemmin uskollisina Rooman ystävinä saattoivat käyttää oman asemansa ja samalla Rooman vallan tukemiseen kotimaassaan.¹

Germaanit eivät suinkaan olleet oppineet valtiollista panttivankilaitostaan roomalaisilta, vaan se oli heillä ja samoin kelttiläisillä kansoilla yhtä vanha kuin kuninkuus. Schrader onkin sattuvasti huomauttanut, että kuningasvalta ja panttivankeus kuuluivat alkuunsa mitä läheisimmin yhteen. Vakinaisen osan muinaisten kelttikuninkaidenkin seurueessa muodostivat panttivangit.² Iän suhteen merkille panttava seikka on sekin, että germaanisella *gisla* -sanalla on tarkka vastine kelttiläisissä kielissä, esim. iirin *giall*, kornin *guistel*, muin.-keltin *geislo* panttivanki. Kyseessä voikin olla laina muinaiskeltistä.³

Panttivankilaitosta ei tarvittu vain valtioiden välisissä sopimuksissa ja yhteistoiminnassa vaan myös, kuten sanottu, muinaisaikaisessa sisäisessä hallinnossa.

Mainio ja samalla läheinen esimerkki siitä on Ruotsin kuninkaiden valtakunnan retki, *eriksgatan*, jonka kulusta parissa Ruotsin maakuntalaisissa on vielä tarkkoja määräyksiä. Moran niityllä Uplannissa valitun kuninkaan oli kuljettava myötäpäivään läpi valtakunnan säädetyssä järjestyksessä. Maakuntalacista vanhimmassa, so. Länsi-Göötanmaan laissa tästä mm. määrätään, että kuninkaan tulee ratsastaa p a n t t i v a n k i e n kanssa (*mäþ gislum*) ensin Itä-Göötanmaalle ja lähettää sieltä sanantuoja kaikkien gööttien käräjille, missä laamanni valitsee neljä panttivankia, kaksi pohjois- ja kaksi eteläosasta maakuntaa. Heidän lisäksi hän lähettää maakunnasta vielä neljä miestä, jotka yhdessä ratsastavat maakunnan rajalle Junabäckiin tapaamaan kuningasta ja Itä-Göötanmaan panttivankeja, joilla täytyy olla todiste siitä, että kuningas on kulkenut heidän maakuntansa läpi lainmukaisessa järjestyk-

¹ Ascan Lutteroth, *Der Geisel im Rechtsleben*. Abh. aus dem Staats- und Verwaltungsrecht, 36. Heft, ss. 179—194 ym. Breslau 1922.

² O. Schrader — A. Nehring, *Reallexikon d. indogerm. Altertumskunde* I, s. 370. Berlin 1923.

³ Elof Hellquist, *Etym. Ordbok* (1939) s. 283.

sessä ja hänet on tunnustettu kuninkaaksi. Vasta nyt kuningas saattoi (aseettomien) panttivankien seurassa ylittää rajan. Laissa kerrotaan myös varottava esimerkki, miten kruununtavoittelijan käy, jos hän ratsastaa maakuntaan ilman maakunnan luovuttamia panttivankeja. Panttivankeitta (*at vgisllädh*) näet ratsasti Ragvald Pyöreäpää (Knapphövde) Karlebyhyn saakka, missä hän sai häpeällisen kuoleman.¹ Tämä tapahtui n. 1130. Maakunta ei halunnut häntä kuninkaakseen eikä ollut takuussa hänen koskemattomuudestaan, joten talonpojat iskivät kruununtavoittelijan hengiltä. Panttivanngit olivat alkuaan tietenkin mukana paitsi rauhan ja sopimusten mukaisten suhteiden merkkinä myös todellisina pantteina, jotka olisi joka tapauksessa ehditty surmata kuninkaan toimesta, jos olisi sattunut rauhattomuuksia.

Mahdollisesti juuri tämän tapaista panttivankien luovuttamista ja ottamista on tarvittu itämerensuomalaistenkin parissa, mutta ei kuninkaan tunnustamisessa vaan vanhimman ulkopuolelle maksetun veromme, germaanisperäisen kestitysveron — vakkapitojen — nauttimiseen ja muiden päällikön valtaan nojautuvien yhteiskunnallisten velvollisuuksien voimassa pitämiseen.

Korhonen, joka on vakuuttavasti osoittanut kestitysveron vanhimmuuden ja varhaisen germaanis alkuperän, on myös aivan oikein tähdentänyt, »että kestitys ei suinkaan edellyttänyt täysin rauhallisia oloja eikä edes vakiintunutta alamaissuhdetta, kuten modernisti ajatellen voisi odottaa, vaan ainoastaan hetkellistä alistumista».² Miten tällaisissa olosuhteissa kestitysveron nauttiminen kävi, siitä ei tietenkään ole säilynyt kuvauksia. Mutta kun verotuksen olennaisimpia kohtia etenkin vielä varhaiskeskiajalla oli tietyltä alueelta koottujen ruokien ja juomien nauttiminen pitokestityksenä itse paikalla — esim. suurten olut- ja simavarastojen kuljettaminen pitkiä matkoja oli mahdotonta —, niin oli luonnollista, että juominkeja pitävien päällikköjen turvallisuus oli taattava muutenkin kuin nautiskeluun alttiilla henkivartiostolla. Pätevä keino tällöin oli edelläkuvattu panttivankilaitos, jota Ruotsin kuninkaat käyttivät valtakunnanretkellään. Jos jokin alue ei halunnut antaa panttivankeja, verotaja sai ottaa veronsa ja kestityksensä asesta, mikäli kykeni. Tunnetaan tapauksia sekä talonpoikien kieltäytymisestä että jälleen suostumisesta ja siitäkkin, että kestityksen vaatija sai surmansa.³

¹ Åke Holmbäck och Elias Wessén, Svenska landskapslagar V, ss. 109 ja 119. Uppsala 1946.

² Arvi Korhonen, Vakkalaitos, s. 222. Hki 1923.

³ Korhonen, mts. 222.

Kun joku kuningas tällaisissa olosuhteissa teki vuosittain kestitysveroretkiä, kuten edellä mainittu Ruotsin kuningas Olavi, niin oli luonnollista, että valloittaja-verottaja järjesti tietyt kestityspiirit ja sopi kestitysveron määrästä ja nauttimismenetelmistä. On nyt hyvin houkuttelevaa olettaa, että *kihlakunta* on aikoinaan ollut juuri tuollainen *kestitysveropiiri*, joka panttivangein pysyi sopimuksessaan ja panttivangein takasi verottajan ja hänen saattueensa syöminkien ja juominkien rauhallisen kulun.

Tätä olettamusta tukee se, että Karjalassa venäläisperäinen nimitys *pogosta* (*pogosty*) ja kihlakunnat mm. Pähkinäsaaren rauhankirjassa vastaavat tarkoin toisiaan. Ja pogosta on juuri tuon varjagien kotiuttaman germaanisiperäisen kestitysveron ja veropiirin venäläinen nimi, joka myöhemmin sai myös kirkonkylän merkityksen.¹ Kantasanana on ven. *pogosti* 'kestitä'. Viron nykyiset kihelkonnat ja Karjalan sekä pogostat että kihlakunnat tuntuvat aivan liian suurilta kestitysveropiireiksi, sillä yleensä paljon pienemmät alueet ovat riittäneet kustantamaan vuotuiset kemut. Mutta Karjalasta tiedämmekin, että siellä ja yleensä Luoteis-Venäjällä pogostat myöhemmin — ehkä vasta 1300-luvulla — asutuksen laajetessa ja voimistuessa ruvettiin jakamaan *perevaaroihin*, jotka olivat tyypillisiä kestitysveropiirejä, kuten jo nimikin osoittaa: 'oluenpano, olut' (ven. *perevarit* panna olutta). Niiden velvollisuuksiin kuuluneista juoman — erityisesti oluen — ja ruoan valmistusmääristä on runsaasti yksityiskohtaisia tietoja.² Vastaavasti Virossa voimme otaksua alkuperäisten kestitysveropiirien eli kihlakuntien vähitellen asutuksen voimistuessa ja paikallisen virkakunnan muodostuessa jakautuneen pienempiin alueihin, *vakkoihin* — keskiaikaisissa latinan- ja saksankielisissä asiakirjoissa *wacke*, lättiläisalueella *pagast*. Virolaiset vakat muodostivat aina alueellisen kokonaisuuden, ja samalla vakkajako noudatti seurakunta- eli siis kihlakuntarajoja³, joten ne hyvin sopivat kihlakunnan myöhemmiksi ala-alueiksi. Ja varsin merkittävää on, että vauraan Kuurinmaan keskiaikaiset kihlakunnat (*kiiligundae*) olivat pieniä, vain kyläkunnan muodostamia alueita. Latinankielisessä asiakirjassa vuodelta 1229 niistä onkin käytetty ikäänkuin selityksenä sanaa *villa* 'kylä'.⁴ Tämän tapaisia kyläryhmiä lienevät

¹ Korhonen, mts. 208.

² P. Toikka, Novgorodin Karjalan historiasta, ss. 11—19. Historiallinen arkisto XXV: 4.

³ Arvi Korhonen, mts. 112 ja 114.

⁴ »de Kiligundis, villis ex utraque parte Winda sitis» (Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch I, s. 135, n:o CIII, herausg. Fr. G. von Bunge. Reval 1853); ks. myös A. Bielenstein, Die Grenzen des lettischen Volksstammes, ss. 272—273. St Petersburg 1892; Paul Johansen, Siedlung und Agrarwesen der Esten im Mittelalter, ss. 3—4. Verh. d. Gel. Estn. Gesellschaft 23. Dorpat 1925.

olleet myös ne 14 karjalaista kihlakuntaa, jotka Eerikinkronikka mainitsee, joten kyseessä ei ole lioittelu.

Olettamusta voisi tukea vielä seuraava seikka. Vanha kihlakuntaan viittaava kestityskemujen nimi on ehkä säilynyt vanhoillisten vatjalaisten parissa laskiaisjuhlan nimessä *tšihlago* (=kihlavo), joita mainitaan kaksikin, *pien* ja *sūr tšihlago*. Tällöin 'kihlavo' olisi samanlainen kestitysjuhlan nimi kuin inkeriläinen *vakkove*, joka myöhemmin on kiintynyt paikoin Petron, paikoin Iljan päivään.¹ Kristillisenä aikana laskiainen on ollut vuoden remuisin juhla, joten se on parhaiten voinut säilyttää vanhan kestityskuomienkin nimen. Vastaava länsisuomalainen nimipari on *pitäjä* ja *pidot*. Kyseessä on siis täälläkin alkuaan kestitysveropiiri, joka kustansi verottajajoukolle pidot, siis pitojenpitäjä-alue. Odotuksen mukaisen merkityksen 'vero' tapaamme *pitää* -sanana vastineen johdannaisilla koltan- (*pīda*) ja kuolanlapista (*pīs, pejant* < **pijāntā, *pidāntā*), jotka lienevät lainoja suomesta jo hävinneestä termistä.² Kainulaisten,

¹ Paul Ariste, Vadja rahva usundist. Vir. 1932, s. 142; Arvi Korhonen, mts. 11—14.

² T. I. Itkonen on verrannut mainittuja lappalaisia lainasanoja suom. *pitää* -verbiin ja peräpohjalaisiin *pitäjä* -sanana murremuotoihin *pijäs*, gen. *pihän*. (SUST 39, s. 41 ja Suomen Museo 1943, s. 130). Samoin Toivonen on rinnastanut samaan kehitysketjuun sanat *pitäjä* ~ *pidot*, lpK. *pīda*, Nrt. *pið* 'vero' (FUF 18, s. 181).

Setälän (Sanastaja 7, s. 18) ja Kettusen (Suomen murteet III, ss. 247—246) esittämät *pitäjä* -sanana etymologiat ovat vain olettamuksia, joilla ei ole kunnollisia vertailukohtia eikä hallinnollishistoriallista pohjaa. Setälän mukaan »Pitäjä on alkuaan merkinnyt sellaista uskonnollista yhdyskuntaa, joka yhteisesti harjoitti palvontaa, ja *pito* on taas alkujaan merkinnyt uhrijuhlaa. Kantasana *pitää* on ilmeisesti tässä merkinnyt nimenomaan pyhänä pitämistä.» Kettunen taas on kuvitellut, »että määrätyn maa-alueen pitäjä oli sama kuin sen viljelijä tai muu käyttäjä. Sitten muodostui varmaankin sellainen yhdyssana kuin pitäjäkunta, so. maan (ja veden) käyttäjät, jotka määrätystä alueestaan maksoivat suuremmalle yhteisölle veroa, ja sen jälkeen oli pitäjän abstrahoituminen yhteiskunnalliseksi aluetermiksi helppo.» Ajatustaan Kettunen on jatkanut vielä seuraavasti: »Voisi kai ajatella, että jonkin alueen pitäjältä kannettiin veroa, ja se vero muodostui, sen jälkeen kuin saman alueen pitäjiä oli esim. koko suku, alueelta kannettavaksi veroksi ja siis pitäjä alueen nimeksi», mitä Kettunen vielä tukee sillä, että Huittisten, Nousiaisten, Joroisten jne pitäjä-alueita olisivat aikoinaan hallinneet Huittiset, Nousiaiset, Joroiset jne. Sen sijaan Voionmaa on oikeilla jäljillä huomauttaessaan, että »pitäjä on katsottava itäisten suomalaisalueitten vanhan pokosta-laitoksen läntiseksi vastineeksi» (Suomal. keskiajan tutk., s. 49), vaikka hän *pogosta* -sanana kehityksen suhteen kulkee vanhentunutta latua. Suuriruhtinatar Olga v. 947 Novgorodin suomalaisalueen Mustajoen varsille järjestämät pogostat olivat nimenomaan kestitysveropiirejä (Korhonen, mts. 208—209). Ja mitä pitäjiimme tulee, niin ovat kinkeri-, nauta-, olut- ja yökunnat ruokaruotseineen ja muine vanhempine kinkeri-veroineen muistoja vanhasta kestitysjärjestelmästä. Varsin kuvaavia ovat vielä 1400-luvulla tavalliset verokinkerin suuruuden määritelmät: »Tynnyri olutta ja

karjalaisten ja pirkkalaisten verovierailuun tietysti liittyi veronahkojen lisäksi pakollinen kestitys, mistä kertoo sikäläinen suomen *vero*-sanana vastine, esim. (Gen.) *küss-vearr* 'vieraspidot', *najm-vearr* 'hääät'.

Tältä samalta pohjalta selittyy luontevasti edellä puheena ollut *kihlakunnan* tulo tuomarin toimipiirin nimeksi. Käräjäkestitys oli näet sen piirissä sekä rahvaan että virkakunnan kannalta lähes pääasia. Vielä 1551 Lappeen kihlakunnan talonpojat nousivat kapinaan, koska sikäläinen käräjäkestitys heidän mielestään oli laittoman raskas.¹

Vakkakestityksen Korhonen on osoittanut saksalaisvalloitusta vanhemmaksi mutta samalla germaanisten verottajain järjestämäksi, joten kihlakunnan mahdollisena veropiirinä täytyy juontua ajassa taaksepäin ainakin viikinkikauteen, aikoihin jolloin ei vielä ollut »vakiintunutta alamaissuhdetta» ja jolloin asutusalue voi joka kerta erikseen harkita, antaako se rauhallisesti panttivangein taatun veron ja kestityksen maassa partioivalle verottajalle vai ryhtyykö se aseelliseen vastarintaan. Samalla tavalla Ruotsin maakunnilla oli joka kerta kuninkaan kuoltua tilaisuus erikseen harkita, tunnustaako maakunta rauhallisesti Uplannissa valitun miehen ylimmäksi johtajakseen ja sallii hänelle panttivangein rauhallisen eriksgatan vai hylkääkö vaalin, jolloin uuden kuninkaan on joko asein hankittava yliherruutensa tai luovuttava yrityksestä.

Kihlakunta-panttivankilaitos edellytti, että myös alistettava, so. veronmaksaja-sopimuskumppani, oli suhteellisen korkealla yhteiskunnallisella tasolla, koska muuten panteilla ei olisi ollut mitään tosiasiallista merkitystä. Se edellytti tietyn alueen itsenäistä paikallishallintoa, päälliköjä ja käräjiä. Virolaisten ja liiviläisten parista on vakiintunut paikallinen itsehallinto vakuuttavasti todettavissa saksalaisvalloitusta edeltäneeltä ajalta. Alueellinen kokonaisuus oli *maa* ja kihlakunta. Lätin

siihen kuuluva ruoka» (jopa hevosten rehu: »ena tunno ööll met kost ok fodher», mm. Mynämäki 1439), mikä ilmeisesti on vanha mitta tietyn alueen kestitysveroksi (Voionmaa, mts. 247—286). Voimme kuvitella, että ihmisryhmän ja heidän yhteisen asuma-alueensa (kestitys)vero määriteltiin oluttynnyreinä, joihin ilman muuta kuului tietty, ennalta sovittu määrä ruokatarvikkeita ja ratsujen rehua. Tietyn alueen — pitäjän — oli siis pidettävä niin ja niin suuret pidot. Tällainen vanha tapa selittää miten olutastian nimitys voi saada aivan uusia merkityksiä ja miten esim. suomen *vero* on, paitsi 'veron' nimitys, myös 'aterian' (karj.) jopa juhlinkin (kuolanlap. < karj.) nimitys, vaikka siinä lähtökohtana on merkitys 'paikka' (FUF 18, ss. 179—181). — Vanhemmassa kielenkäytössä pitäjä tarkoitti myös 'seurakuntaa, kirkkopitäjää' (Agricola: Piteijehen pappi. KT II, s. 592 ym.). Oli luonnollista, että sama alue, joka kustansi veropidot, kustansi myös kirkon ja papin. Kehitys kävi samoin kuin viron *kihelkond*-sanana.

¹ Kauko Pirinen, Lappeen talonpoikaikapina vv. 1551—1553. Hist. Aikakausk. 1939, ss. 39—50.

Henrikki mainitsee valittuina johtomiehinä ja päällikköinä maan vanhimmat (*seniores terrae*) sekä kihlakunnan (?) vanhimmat (*seniores provinciae*), joita näyttää useimmiten kihlakunnassa olleen kaksi; vieläpä hän käyttää lähinnä ruhtinasta vastaavaa arvonimeä *princeps et senior*. Sellainen oli liiviläinen Ako, joka asui Väinäjoen »Kuninkaan saarella» (*Insula regis*). Kauppo (*Caupo*, quasi *rex et senior Lyvonum*) ja Lembit olivat parhaiten silloisiin kuninkaihin verrattavia. Sadunomaisista virolaisista johtomiehistä onkin käytetty arvonimeä *maa-kuningas*. Vanhinten tai parhaiden (*meliores*) muodostama neuvosto oli myös korkein tuomioistuim (*iudicium*), joka piti käräjää monta kertaa vuodessa ja jakoi oikeutta vanhan tavan mukaan (*secundum eorum consuetudinem*). Tunnetaan myös kansallinen sotaväki, *maleva* — luettava kai *maa-leeva* —, sotalaivasto ja -satama. Jokaisessa vanhassa kihlakunnassa oli ainakin yksi *maalinn*, joka muodosti seudun keskuksen.¹ Niistä kertovat vieläkin mahtavat muinaisjäännökset. Juuri puolustuslinnojen varustaminen ja ylläpito loivat näitä alueellisia kokonaisuuksia, jotka aikanaan kykenivät tekemään myös pitäviä ja samalla rauhalliset suhteet takaavia panttivankisopimuksia. — Vastaavanlaista ei esim. tunneta kainulaisten ja heidän seuraajiensa pirkkalaisten ja lappalaisten suhteesta, vaan verotus näyttää siellä käyneen kylittäin ja perheittäin, mikä tietenkin johtuu lappalaisten alkeellisemmasta yhteiskunnallisesta järjestäytymisestä.

Kihlakuntalaitos on siis aikoinaan ulottunut Kuurinmaalta liiviläisalueelta Viron yli Lounais-Karjalaan. Mahdollisesti myös vatjalaisalue on kuulunut sen piiriin, mistä muistona voidaan pitää *tšihlago* -juhlaa. Paul Johansen on pariinkin otteeseen huomauttanut, miten virolaisalueen läntisin kihlakunta Saarenmaalla on erisnimeltäänkin *Kihelkond* ja miten se ikäänkuin viittaa tämän aluejärjestelmän vanhimpaan lähtökohtaan: lännestä alkaneeseen vieraaseen valloitukseen ja sotaisin keinoin muodostettuun alistussuhteeseen.² Vähitellen systeemi ulotettiin Suomenlahden eteläpuolitse Karjalaan saakka, joten Lounais-Karjala jo ennen Pähkinäsaaren rauhaa kuului läntiseen, siis lähinnä ruotsalaisten valta-
piiriin, kuten Ragnar Rosén on varsin sitovasti saattanut osoittaa.³

¹ Eerik Laid, *Uusi andmeid Eesti muinaslinnadest*. Ajalooline Ajakiri 1933, ss. 18—20. Tartu 1933; Johansen, *Siedlung und Agrarwesen der Esten*, s. 3—; sama, *Der altnord. Name Ösels*, s. 104; J. Libe, A. Oinas, H. Sepp, J. Vasar, *Eesti Rahva Ajalugu I*, ss. 107—117. Tallinna 1933.

² *Siedlung*, s. 3; *Der altnord. Name Ösels*, ss. 105, 109—110. — Lienee pelkkä satuma, että myös Ahvenanmaan lähes läntisin ulkoluoto Heligmanin lähellä Eckerössä on nimeltään *Gisslan*. Luodolla sijaitsevan majakanp erusta on 4 m:n korkeudella meren pinnasta, joten luoto on ollut näkyvissä jo viikinkikaudella.

³ R. Rosén, »Kolmas ristiretki Suomeen». *Hist. Aikakausk.* 1945, mm. s. 7.

Pieniä karjalaisia kihlakuntia on voitu aikoinaan ennen nykyisen Viipurin linnan perustamista 1293 verotaloudellisesti hallita esim. vanhan Viipurin tapaisesta »viikinkipesästä», mitä nimeä Rosén käyttää tästä jylhästä ja miltei luoksepääsemättömästä kalliolinnasaaresta (s. 21). Paikannimimuoto Viipuri ja sen riimukivimaininta (*i Uiburkum*) 1000-luvulta viittaavat viikinkeihin ja varjagiaikaan. Saman aikainen ja laatuinen oli myös Vuoksen kuuluisa Tiurinlinna, jonka nimessä piilee muin.-skand. henkilönnimi *Diuri*. Näiden lisäksi Rosén on toisessa yhteydessä katsonut vielä monen Hiitolan, Kurkijoen, Jaakkiman ja Sortavalan muinaislinnoista syntyneen pikemminkin juuri valvontamielessä valtiasryhmien turvallisiksi tyys-sijoiksi kuin yhteisen kansan suojaksi ulkomaisen vaaran uhatessa. Niissä asuivat veronkantajat, panttiherrat. Karjalan oloja silmällä pitäen Rosén on erityisesti painottanut, miten juuri tuona varjagien valta-aikana tietynlainen verovelvollisuus oli tavallista korvauksena siitä, että aseellisesti voimakkaampi otti huolehtiakseen maan asukkaiden ulkonaisen rauhan turvaamisesta. Ilmiön rinnakkais esimerkkejä on löydettävissä monelta taholta.¹

Tässä yhteydessä on varsin mielenkiintoista muistuttaa, että vanha kihlakunta-gislagh -niminen jako kokonaan puuttuu suomalais-hämäläiseltä alueelta ja sen asemessa siellä on kotoisempi »pitäjälaitos». Tämä seikka on omiaan tukemaan sitä käsitystä, että suomalais-hämäläisten ja skandinaavien suhteet viikinkikaudella ja ehkä jo aikaisemminkin olivat rauhanomaisemmat kuin suhteet Virossa ja Karjalassa. Erityisesti Rosén on tuonut Karjalan ja Lounais-Suomen varhaiskeskiaikaisten olosuhteiden vastakohtaisuuden selkeästi esille. Mutta voisimmeko mennä niin pitkälle, että otaksuisimme »Suomen» joskus viikinkikaudella kuuluneen ruotsalaisen maakunnan tapaisena itsenäisenä yhteisönä höllin sitein skandinaavisten muinaiskuninkaiden valtapiiriin? Toivo Kaukorannan esittämä Satakunnan ja Varsinais-Suomen yhdistänyt *Airikintie* = Eriksgata saattaisi viitata siihen.² Tältä pohjalta olisi hyvin ymmärrettävissä se verrattain itsenäinen asema, mikä maallamme oli varhaiskeskiajalla. Arvi Korhonen on terävästi osoittanut, miten poliittiset ja varhaisimmat kirkolliset suhteemme Ruotsiin olivat saaneet alkunsa lähinnä liittolaisuus-suhteen eivätkä sotilaallisen pakkovallan muodoissa, mistä taas oli seurauksena, että poliittinen yhteys saattoi toisinaan olla löyhä, toisinaan miltei puuttua.³

¹ Rosén, mts. 25; sama, Varhaiskeskiaika. Suomen historian käsikirja I, s. 117. Porvoo—Hki 1949.

² Rosén, Varhaiskeskiaika, s. 117; ks. Virittäjän tätä numeroa, s. 275—.

³ Arvi Korhonen, N.s. ensimmäinen ristiretki Suomeen. Hist. Aikakausk. 1926, erityisesti ss. 122—123.

Mitä vielä itse *kihla* -sanaan tulee, niin sitä on pidettävä vanhimpiin germaanisiin lainasanoihimme kuuluvana.¹ Alkuperäinen merkitys on ims. taholla säilynyt vain liivissä: (Sjögren) *kil* 'Pfand, Geissel, Verlobung', (Kettunen) *ki'niikkä* 'Geisel'. Panttivangin merkityksestä on aikojen kuluessa tultu yleensä 'panttiin'. Vepsäläis-karjalaisella taholla sana on erikoistunut merkitsemään kolmannen henkilön haltuun annettua veto-rahaa ja myös vedonlyöntiä. 'Pantin' merkitys on pohjana myös morsiamelle annettavissa kihloissa. Aikaisempaa kehitysvaihetta valaisee satuttavasti Munjärven Boššinkylän lyydiläisiltä saatu *kihlad* -sanan selitys: 'kun sulhanen ja morsian suostuvat ottamaan toisensa, antavat he kumpikin jollekin yhteiselle tuttavalleen (ei sukulaiselle) yhtä paljon rahaa tai tavaraa (vaatetta ym.); jos avioliitosta tulee tosi, antaa tuttava kihlat avioparille, mutta jos sulhanen ottaakin toisen, saa morsian kummankin rahat tai päinvastoin'.² Ilmeisesti naimapantin ja siitä kehittyvän morsiuslahjan' merkitys *kihla* -sanalla on myös hyvin vanha. Tavataanhan se lyydin lisäksi liivissä, virossa, suomessa ja useissa lapin murteissa, jonne se on vain tässä suomalaisessa merkityksessä lainautunut suomesta.

Alueennimi *kihlakunta* on ilmeisesti muodostettu omalla pohjalla joko niissä ankarissa olosuhteissa, jolloin valloittajalle oli ryhdyttävä maksamaan kestitysveroa ja taattava sopimusten mukaiset suhteet panttivangeilla, tai sisäistä tietä aikana, jolloin tuollainen virolainen »maa» johtomiehineen ja linnoineen on muodostunut tietyksi kokonaisuudeksi. Viron suuria maalinnoja ei varmaankaan ole rakennettu ja pidetty kunnossa pelkästään vapaaehtoisen uhrautuvaisuuden pohjalla, vaan siihen on tarvittu ankariakin pakotteita: on otettu henkeen ja omaisuuteen ulottuvia pantteja. Keitä nämä virolaiset muinaispäälliköt ovat olleet, ei ole tarkemmin osoitettavissa. Mutta ottaen huomioon, että virolaisilla muinaislinnoilla on pelkästään kotoisia nimiä³ — toisin kuin karjalaisilla —, voisi pitää todennäköisenä, että myös niiden rakennuttajat ovat olleet kotoisia päälliköitä ja että jo nämä ovat voineet toteuttaa »maansa» alueella jonkinlaisen kihlakuntajaon.⁴

¹ E. N. Setälä, Zur Herkunft u. Chronologie d. germ. Lehnwörter, s. 42, ks. myös s. 38 (SUSA. 23: 1).

² Juho Kujola, Lyydiläismurteiden sanakirja, s. 131. Hki 1944.

³ Selostavan luettelon, joka käsittää 141 muinaislinnan nimeä ja paikkaa, on julkaissut Eerik Laid, Ajalooline Ajakiri 1933, ss. 20—24.

⁴ Sisäisen kehityksen linjaa on erityisesti tähdentänyt Jüri Uluots tutkimuksissaan »Eesti muistest riiklikust ja ühiskondikust korrast» (Looming 1932, ss. 723—730) ja »Grünzüge der Agrargeschichte Estlands», ss. 29—32 (Tartu 1935). Samoin Eerik Laid on tähdentänyt Viron muinaislinnoja koskeissa esityksissään, miten linnat ovat syntyneet eri aikoina — osa jo vanhemmalla rautakaudella ennen arkeologisesti

Edellisen vaihtoehdon mukainen skandinaavien taholta tapahtuneen Viron alistamisen tai ehkä paremmin suhteiden muuntumisen tavanomaisesta vihollisuudesta jonkinlaiseen yhteistoimintaan Johansen katsoo tapahtuneen 800-luvulla. Suuren tuottoisan idäntien turvallisuus ja varjagien valloitukset Venäjällä eivät olleet mahdollisia ilman, että Baltia oli lujasti skandinaavien käsissä. Paitsi yleisvaltiollisilla syillä, joihin myös kuuluvat näihin aikoihin tapahtuneet Norjan, Ruotsin, Tanskan ja Venäjän yhtenäisvaltakuntien perustamiset, Johansen perustelee ajoitustaan myös uudella yhtenäiskuninkaiden käytäntöön ottamalla hallinnollisella *sýsla* -järjestelmällä, jonka Norjan perustaja Harald Kaunotukka vuoden 872 jälkeen toteutti kotimaassaan englantilaisen *shire* -järjestelmän mukaisesti. *Sýsla*-järjestelmän nimen Johansen osoittaa kätkeytyvän Saarenmaan vierasperäiseen nimeen *Ösel* eli *Eysýsla*, kuten nimi mm. on kirjoitettuna vanhimmissa muinaispohjoismaisissa lähteissä. Johansen kumooa taitavasti nimen tähänastiset selitysyrikykset (mm. *Ösel* = *Öösalu*, vrt. *Dagö* 'Päiväsalo') ja osoittaa varmasti, miten muin. pohjoismaista *sýslaa* tarkoin vastaa virolainen *maa*. Siten *Eysýsla* on sananmukaisesti = Saarenmaa, kiistelty *Adalsýsla* 'Suurmaa', so. Manner-Viro (saarenmaalaisittain) ja lopuksi Ynglinga-tarinan *Sýslukind* 'maarahvas'. Nyt Johansen otaksuu, että yhtenäiskuninkaiden lähettämät jaarlit olisivat tuolloin kotiuttaneet alistamaansa Viroon *sýsla*-järjestelmän.¹

Näin onkin saattanut tapahtua. Mutta emme voi kuvitella, että muin.-pohjoismaainen *sýsla* 'Arbeit, Beschäftigung, Tätigkeit, Dienst, Amt, Amtsbezirk'² olisi käännetty viroksi sanalla 'maa'. Sen sijaan verovalloittajat ovat paremminkin soveltaneet *sýsla*-järjestelmänsä jo olemassa oleviin virolaisiin »maihiin». Muussa tapauksessa joko tapaisimme *sýsla*-sanan sellaisenaan alueennimenä Virossa tai se olisi käännetty jollakin muulla sanalla kuin 'maa', joka on varsin kaukana *sýsla*-sanan peruserkityksestä 'paremmassa tehtävässä palvelu tai työskentely' («Dienst oder Arbeit in höherem Auftrage»), mikä on myös engl. *shire*-sanan peruserkitys.³ Siten virolaisen hallinnollisen alueennimityksen *maa* täytyy olla

todettavia skandinaavisia vaikutuksia — ja miten linnat ovat olleet maantieteellisesti luonnollisia kaupallisia ja hallinnollisia keskuksia, jotka ovat muodostuneet omalla sisäisellä painollaan (mt. ja erityisesti yleiskatsaus »Linnuste osa Muinas-Eesti ühiskonnas». *Sõdur* 1937, ss. 35—39 ja 84—87). Ks. myös H. Mooran katsausta teoksessa »Muistse Eesti linnused», ss. 14—16. Tartu 1939.

¹ Paul Johansen, *Der altnord. Name Ösels*, mtss. 95—110.

² Falk-Torp, *Norwegisch-dänisches etymologisches Wtb.* s. 1228. Heidelberg 1911.

³ Johansen, *edell.*, s. 95.

sýsla-järjestelmän kotiutumista vanhempi.¹ Lähinnä virolainen »maa» on vastannut pohjoismaista fylkeä, itsenäistä maakuntaa käräjieneen kuninkaineen. Alistussuhteen alettua »maan» pienemmät osat viimeistään saivat nimen kihlakunta, koska panttivankeja oli luovutettava »maan» eri osista edustamaan tiettyjä yhtenäisiä asutusalueita. *Kihla*-nimisestä ihmisryhmästä kehittyi *kunta*-liitteisenä saman ryhmän asuma-alueen nimi.² Ja koska germaanisella taholla ei tavata vastaavaa alueennimitystä, niin kihlakunta-nimityksen syntyä on pidettävä, kuten sanottu omaperäisenä muodostuksena samaan tapaan kuin sanoja *hiippakunta*, *maakunta*, *vallakunta* yms.

Tämä tietenkin edellyttää, että *kihla* -sana alkuperäisessä merkityksessään oli jo tuolloin tavallinen ja tuttu kielen sana, mihin päätelmään myös äänteelliset seikat suorastaan pakottavat. Tästä taas on seurauksena, että panttivanki-instituutio oli jo tätä ennen tavallaan tuttu ja käytetty, vaikka ehkei niin systemaattisesti kuin sýsla-järjestelmän voimaantumisen yhteydessä.

Ajoituskysymyksen suhteen on äskettäin virolainen oikeusoppinut Ilmar Arens kuninkuutta koskevassa tutkimuksessaan³ esittänyt, että 'kihlakunta' ja 'kuningas' kuuluvat samanaikaiseen todennäköisesti keskimmaisella rautakaudella (400–800 jKr.) suoraan skandinaaviselta taholta saatuihin lainoihin.⁴ Kuninkaan alkulähteenä ja esikuvana olisivat olleet, kuten jo A. Schwabe on otaksunut⁵, skandinaaviset pienkuninkaat, talonpoikais- ja merikuninkaat, joiden idänretket näyttävät

¹ Vrt. tässä yhteydessä keskiajalta saakka tunnettuja virolaisia nimityksiä *maa-kuningas*, *maa-leva* (*máleva*, Ojansuukin pitää 1. tavua alkuaan pitkänä, mutta otaksuu kantasanaaksi joko *majaella*, siis *majaileva* tai *maleksia*, Vir. 09, ss. 129–131), *maa-linn*, *maa-rahoas* ja sellaisia vanhoja paikannimiä nykyisten maakuntien rajoilta kuin *Maavahe* ja *Maaraja* (mainittu jo v. 1374, Johansen, Die Estlandliste des Liber Census Daniae, s. 174), jotka viittaavat sýsla-järjestelmää vanhempiin aikoihin tai jotka eivät ainakaan voi olla sýsla-järjestelmän synnyttämiä. Viron »maista» esim. Virumaa on riimukivessä mainittuna 1000-luvun alussa (*a uirlanti*).

² J. Budenz, Magyar-ugor összehasonlító szótár, s. 65–66. Lauri Hakulinen, Suomen *kunta* ja viron *kond* sukulaisineen. Pühendusteos Johannes Aavikule 70. sünnipäevaks, s. 96. Lund 1951.

³ Ilmar Arens, »Kuningas» (König) als Herrscherbezeichnung in Estland und Lettland. Scholar 1, ss. 74–75 (Zeitschrift ausländischer junger Akademiker der westlichen Zonen Deutschlands unter Mitwirkung ausländischer Dozenten). Heidelberg 1947.

⁴ A. Schwabe, Grundriss der Agrargeschichte Lettlands, s. 11. Riga 1928.

⁵ Birger Nerman, Die Verbindungen zwischen Skandinavien und dem Ostbaltikum in der jüngeren Eisenzeit, s. 8–.

alkaneen jo 400-luvulla.¹ Kuninkaan suhteen tämä voi sekä asiallisesti että sanallisesti pitää paikkansa, sillä gootin kielessä, joka lähinnä voisi tulla kysymykseen, ei ole tavattu *kuningaz* -sanaa, vaan sen asemesta gootit ovat käyttäneet arvonimeä *thiudans*, joten ims. *kuninkaan* täytyy olla skandinaavinen laina, ellei kyseessä ole suorastaan kantagermaaninen sana, mikä tuntuu vähemmän uskottavalta. Mutta mitä *kihla* -sanaan tulee, niin voitaneen pitää todennäköisenä, että jo varhaiset goottilaiskantasuomalaiset suhteet lienevät järjestyneet panttivankilaitoksen pohjalte.

Kun otetaan huomioon, että panttivankeina vieraiden valtioiden luona oli parhain ja oppivaisin aines, on ymmärrettävää, miten vanhimpien germaanisten lainasanojen joukossa on niin monta yhteiskunnallisen elämän piiriin kuuluvan käsitteen nimeä: *kuningas*, *ruhtinas*, *valta*, *hallita*, *tuomita*, *laina*, *sakko*, *varas*, *vuokra*, *airut*, *vartija*. Panttivanki saattoi olla kotiin palatessaan kaksikielinen; vieraassa hovissa hän oli tutustunut myös ajan uutuuksiin, jotka sitten tulivat tunnetuksi myös itämerensuomalaisten parissa, mistä varsinkin useat lainoina saadut vanhat metallien, aseiden ja työkalujen nimet kertovat selvää kieltä. Tunnetaan runsaasti esimerkkejä, miten ylhäiset panttivangit hovissa saivat hyvän kasvatuksen ja varttuivat myöhemmin suuriksi johtajiksi ja miten he herransa luona usein saavuttivat huomattavan luottamusmiehen aseman — heidän saattoivat olla paremmin kuin muu hoviseurue sisäisten juonnittelujen ulkopuolella suorassa suhteessa panttiherraansa. Heidän yhteiskunnallista arvoaan korostaa myös se seikka, että panttivangin nimitys oli vielä keskiaikana verrattain suosittu aatelisperheiden käyttämien etunimien jälkiosana: isl. *Audgisl*, anglos. *Eadgisl*, mruots. *Thorgils* jne. Pähkinäsaaren rauhanneuvottelijoiden joukossakin oli ruotsalainen Hemming Ödgisslesson ja useista Suomen keskiaikaisista *Erengissle* -nimisistä henkilöistä mainittakoon Suomen käskynhaltija Erengissle Andersson 1330-luvulta. Loistava tapaus panttivankien joukosta on esim. itägoottien kuningas Teoderik Suuri (455–526), joka kasvoi Bysantin hovissa isänsä Teodemirin uskollisuuden panttina. Ei liene liian rohkeata otaksua jo kantasuomalaisten päällikköjen poikien olleen vastaavasti goottilaispäällikköiden seurueessa isänsä »maiden» uskollisuuden ja ystävyvyyden pantteina. Viimeisiä heidän pitkässä sarjassaan oli Sakkalan Lembitun poika, jota vastaan hänen isänsä v. 1215 pääsi vapaaksi saksalaisten vankeudesta.

KUSTAA VILKUNA

¹ Esim. Grimm, Deutsches Wtb. IV, 1. p. 2610—2611.

Ostseefinn. *kihlakunta* — altschwed. *gislalagh* 'Geiselgau'
(S. 259.)

KUSTAA VILKUNA

Wörtlich entspricht ostseefinn. *kihlakunta* einem deutschen »Geiselaug«. *Kihla* ist ein uraltes Lehnwort aus germ. *gisla* 'Geisel', *kunta* ist eine einheimische Gebietsbezeichnung. In einigen mittelalterlichen Quellen (vom J. 1321 u. 1323) ist das karelische *kihlakunta* mit schwed. *gislalagh* wiedergegeben, das sonst weder in älteren noch in jüngeren Quellen anzutreffen ist. Im Baltikum kennen die deutschen und lateinischen Urkunden das auf estn. *kihelkond* beruhende *kilikunde*, *kilekonde* u. a. — Verf. zeigt, dass es »*kihlakuntas*« im Mittelalter eigentlich nur in Estland und Karelien, vielleicht auch noch im Siedlungsgebiet der Woten, aber weder in Westfinnland noch im Häme gegeben hat.

Verf. schliesst sich der vom bekannten Historiker Paul Johansen neuerdings vortragenen Ansicht an, die Bezeichnung *kihlakunta* habe sich ursprünglich wirklich auf die vertragmässige Geiselstellung bezogen, entwickelt sie weiter, erörtert die aus alten Quellen bekannte »Geiselverfassung« und zeigt, dass dieselbe eine hochentwickelte gesellschaftliche Organisation auch bei den Unterworfenen voraussetzt, da die Geiselstellung sonst nicht die Bedeutung eines Steuervertrages gehabt hätte. Eine solche Organisation war das estnische *maa*-System, das jedenfalls zum Teil älter sein dürfte als die westnordische Einteilung in »Süssel« (altnord. *sjysla*), deren Einbürgerung in Estland für das 9. Jh. von Johansen glänzend nachgewiesen wird.

Da dem karel. *kihlakunta* verwaltungstechnisch das nordwestruss. *pogosta* (zu russ. *pogostit* 'bewirten') entspricht und da im Wotischen **kihlavo* die Bed. 'Fest, Feier' erhalten hat, nimmt Verf. an, dass »*kihlakunta*« hier ursprünglich dasjenige Gebiet bezeichnete, das an die nordgermanischen Fürsten eine gewisse »Gastung« als Tribut entrichtete und die Zahlung derselben durch eine bestimmte Anzahl von Geiseln (*kihla*) sicherstellte. Mit der zunehmenden Dichte der Besiedlung zerfiel das *kihlakunta* in Estland in »Wacken« und in Karelien in »*perewarvas*«, beide entrichteten noch bis in die jüngste Zeit eine »Gastung« an Beamte. Von einigen karelischen Burgbergen aus der Varägerzeit kann man sagen, dass sie von den westlichen Steuerherren, den Wikingern, als ihre eigenen Wohn- und Schutzburgen aufgebaut worden sind.

Da im westlicheren Gebiet der Stämme Suomi und Häme von der »Geiselverfassung« nicht die leiseste Spur zu finden ist und auf Grund von anderen Tatsachen glaubt Verf., dass das Verhältnis zwischen den skandinavischen Wikingern und Westfinnland ein friedlicheres war als ihre Beziehungen zu Estland und Karelien. Vorsichtig vergleicht Verf. die Stellung des sog. Eigentlichen Finnland und des Satakunta mit derjenigen einer schwedischen Provinz und schlägt dabei eine neue Erklärung des westfenn. *pitäjä* 'Gau, Kirchspiel' vor. *Pitäjä* war nämlich nachweislich ein Bezirk in der Art des *kihlakunta* und *pogosta*, der an den Steuerbeamten eine »Gastung« entrichtete.